De Eemnesser Boer, vroeger en nu

ROM VAN DER SCHAAF

Een tentoonstelling met deze titel is in de Oudheidkamer geopend op 10 oktober 2009. Een groot deel van de inhoud wordt in dit artikel gegeven. Het gaat vooral over veranderingen in de laatste 80 jaar. De tentoonstelling toont tien keer zoveel foto's als hier zijn opgenomen. De tentoonstelling is nog te zien tot begin april 2010.

Samenvatting veranderingen

Eeuwen lang was landbouw de belangrijkste bron van inkomsten voor de Eemnessers. Maar vanaf 1960 is Eemnes sterk gegroeid, van ongeveer 2700 tot

Meentweg 65, 67 en 69 omstreeks 1977. Familie Eek woonde op nr. 67, maar gebruikte enkele jaren vóór de verplaatsing naar Korte Maatsweg 2 ook bijgebouwen van nr.69.

Korte Maatsweg 2; het nieuwe bedrijf van Johan Eek in 2006.

9000 inwoners. Geleidelijk is het dorp veranderd in een plaats waar vooral forensen wonen, die hun inkomsten elders verdienen. Toch is de melkveehouderij nog belangrijk voor de karakteristiek van het dorp. De wijze van werken en het leven van de boeren en hun gezin is sterk veranderd in de afgelopen 100 jaar. Dat geldt ook voor het aanzien van de polder en de bebouwing. Gelukkig zijn er veel tastbare herinneringen bewaard gebleven in de structuur van het land en door het lint van oude boerderijen.

Bij de eerste ruilverkaveling, omstreeks 1940, werden de meeste wegen in de polder aangelegd. Daardoor werd de bereikbaarheid van de percelen sterk verbeterd en het eeuwenoude recht van overpad kon worden afgeschaft. Door de tweede ruilverkaveling, omstreeks 1990, kregen veel boeren de kans voor het bouwen van een nieuwe boerderij met voldoende land rondom. Daardoor kan het melken helemaal binnenshuis worden gedaan.

Gedwongen door de economie en technische mogelijkheden zijn de werkzaamheden op de boerderij grootschaliger geworden en worden ze door minder mensen gedaan. Helaas is het werk nu dikwijls meer individualistisch. Herinneringen aan de vroegere relatie tussen mensen zijn nog te lezen in publicaties en te zien op oude foto's en enkele films.

Veel boeren hebben hun bedrijfsvoering kunnen aanpassen aan de eisen die door de economie worden opgelegd. Daardoor zijn er nog ruim 20 boerderijen met voldoende opbrengst van de melkproductie. Voor het aanzien van de polder hopen veel mensen, dat de koeien 's zomers in de wei blijven lopen. Maar door de opkomst van melkrobots zou dat sterk kunnen verminderen.

Verplaatste boerderijen
Tot omstreeks 1960 gaf de ligging van de boerderijen langs de Wakkerendijk en Meentweg weinig knelpunten. Maar daarna ontstonden geleidelijk belemmeringen voor een gezonde bedrijfsvoering.
Vooral waren dat:
- Oversteek Wakkerendijk moeilijk door toename autoverkeer.
- Hinderwet voor veehouderij naast panden met woonbestemming.
- Meer melkkoeien gewenst voor hogere welvaart.
- Moderne bedrijfsvoering nodig wegens gestegen loonkosten.

Rond 1975 vonden enkele boeren een oplossing, door een nieuwe boerderij te bouwen in de polder, op hun land ongeveer tegenover de oude boerderij. Begin jaren 1990 kregen door de ruilverkaveling meer boeren de gewenste extra ruimte in een nieuwe ligboxenstal met aangrenzend voldoende weiland.

Voor de tentoonstelling hebben vier Eemnesser boeren meegewerkt om de verandering van oude naar nieuwe vestiging voor hun bedrijf samen te vatten. In de tabellen 1 t/m 4 wordt het resultaat weergegeven. Opvallend is bij alle vier de grote stijging van de melkproductie per jaar. Door een verschillende beginsituatie vóór de verplaatsing loopt de stijging van de productie per koe uiteen van 25 tot 100 %. Maar door het grotere aantal koeien is de totale melkproductie bij alle vier meer dan verdubbeld.

De tabellen tonen ook een grote verandering van het werk. Vroeger werd veel werk in piekperiodes gedaan door medewerking van alle familieleden en onderlinge hulp van buren. Nu is de inzet van grote machines normaal geworden. Bij werk op het land worden die vaak met ervaren bestuurders gehuurd van loonwerkbedrijven. Voor andere aspecten zijn er tamelijk grote verschillen tussen deze vier boeren. Zie daarvoor de vier tabellen.

Tabel 1

In 1978 naar polder verhuisde boer Rinus vd Tweel

Belangrijkste redenen tot verplaatsing:

Uitbreiding van de veestapel.[1]
Modernisering van stallen en melkproductie.
Hogere melkproductie door betere veestalling.
Mogelijkheid verkrijgen bouwvergunning artikel-19-procedure.

Bedrijfsgegevens

Adres	Oude boerderij 1978 Meentweg 69	Nieuwe boerderij 2008 Meentweg 14
Oppervlak land [2]	32 ha	39 ha
Aantal kavels	5	2
Aantal melkkoeien	65	ca 60
melkproductie	4500 liter per koe / jaar Totaal ca 270.000 liter / jaar	9400 liter per koe / jaar Totaal ca 550.000 liter / jaar
Aantal jongvee	45	40
Aantal vleesvee	Geen	Geen
Ander vee	25 kippen [3]	Geen
Personeel [4]	3 werkende familieleden Inhuur loonwerkers	Inhuur van loonwerkers
Bijzonderheden	Tot 1988 gewerkt als maatschap van 3 gezinnen[1].	

Terugblik

Rinus is tevreden over het resultaat van de verplaatsing. Met name door de moderne stal, melkverwerking, mestverwerking en ligging van het land en de sterke stijging van opbrengst per koe.
De stijging van de melkproductie per koe is verkregen door:

Fokkerij (grotere koeien, die meer eten),
Beter voer door nieuwe grassoort en snel inkuilen na maaien,
Bijvoer met maïs in de ligboxenstal.

Toekomst

Geen plan voor wezenlijke verandering.

Noten:

1 Tot 1971 waren er slechts 30 à 35 melkkoeien. De verplaatste boerderij is gestart als maatschap van twee broers en vader Van den Tweel. Omstreeks 1985 waren er 110 melkkoeien, maar het aantal moest worden verlaagd tengevolge van de melkquotering.
2 Van de 39 ha land in 2008 is een deel gepacht.
3 Er waren bij de oude boerderij ook 2 paarden, maar alleen voor hobby.
4 Tot 1973 was er een inwonende knecht. Inhuur loonwerkers was aanvankelijk voor binnenhalen van gemaaid gras en voor onderhoud sloten. De laatste jaren ook voor injecteren gier.

Tabel 2

In 1980 naar polder verhuisde familie Seldenrijk

Belangrijkste redenen tot verplaatsing:

± 1975 is advies gevraagd tav groei en modernisering.
Daardoor geheel nieuw bedrijf gebouwd en oude pand afgestoten.

Bedrijfsgegevens

Adres	Oude boerderij 1978 Wakkerendijk 260	Nieuwe boerderij 2008 Wakkerendijk 61
Oppervlak land [1]	44 ha	80 ha
Aantal kavels	4	3 [2]
Aantal melkkoeien	ca 60	ca 105
Melkproductie	6500 liter per koe / jaar Totaal ca 390.000 liter / jaar	8100 liter per koe / jaar [3] Totaal ruim 850.000 liter / jaar
Aantal jongvee	ca 25	ca 70
Aantal vleesvee	Geen	geen
Ander vee	30 fokzeugen	geen
Personeel	1 knecht Inhuur loonwerkers voor: onderhoud sloten. Soms losse krachten voor binnen halen gemaaid gras.	Een medewerker voor 80% [4] Inhuur loonwerkers voor: binnen halen gemaaid gras, bewerken maïsland en onderhoud sloten.
Bijzonderheden		Weidevogels: ca 40 nesten / jaar

Terugblik

De keuze van vader Mijno ca 1978 is juist gebleken. Gelukkig was de groei in melkproductie al gerealiseerd toen in 1983 de melkquotering kwam.
Voordeel door de ruilverkaveling: begin jaren 1990 kwamen ca 10 gehuurde kavels bij de eigen huiskavel te liggen.

Toekomst

Op grond van een gevraagd advies is er nu een voornemen tot verdere uitbreiding. Daarvoor is een grote extra stal nodig. Deze stap is vergelijkbaar met de verhuizing van vader Mijno omstreeks 1978.

Noten:

1 Van de 44 ha in 1978 was een klein deel huur. Van de 80 ha in 2008 is een groot deel huur.
2 Van de 80 ha in 2008 ligt 73 ha als huiskavel bij de boerderij. De overige 7 ha is verdeeld over 2 door openbare weg gescheiden kleine kavels, één voor jongvee en één voor maïs.
3 De 8100 liter / jaar is een economische afweging tussen kosten en opbrengst (oa voer, melkquotum, melkprijs). Dus niet de maximaal mogelijke productie per koe.
4 Boer Pieter werkt voor ca 20% van zijn tijd voor de provincie. Die tijd wordt voor een deel gecompenseerd door de medewerker.

Tabel 3

In 1993 naar polder verhuisde familie Van Oostrum

Belangrijkste redenen tot verplaatsing:

Uitbreiding van de veestapel.
Problemen i.v.m. hinderwet t.o.v. buren.
Meer efficiënte moderne bedrijfsvoering.
Vergroting van de productie per koe.
Kans door ruilverkaveling.

Bedrijfsgegevens

Adres	Oude boerderij 1993 Wakkerendijk 188	Nieuwe boerderij 2008 Geerenweg 6
Oppervlak land [1]	27 ha	44 ha
Aantal kavels	5 eigen + 1 huur	1 eigen + 7 huur [2]
Aantal melkkoeien [2]	ca 50	ca 70
Melkproductie 3	5500 liter per koe / jaar Totaal ca 265.000 liter / jaar	8200 liter per koe / jaar Totaal ca 550.000 liter / jaar
Aantal jongvee	ca 25	ca 45 [4]
Aantal vleesvee	geen	geen
Ander vee [5]	20 varkens en 1 beer 2 paarden tot 1965 1 stier (naast gebruik KI)	25 schapen 1 stier (naast gebruik KI)
Personeel	Bij hooibouw wederzijdse hulp van buren. Tot ca 1960 hulp van enkele zusters.	Inhuur van loonwerkers voor mest rijden, onderhoud sloten en bewerken maïsland. Vader werkt mee [6].
Bijzonderheden		Weidevogels: ca 50 nesten / jaar

Terugblik

De doelstellingen van de verplaatsing zijn bereikt. Oude bedrijf zou onvoldoende inkomsten geven en ook gestopt door hinderwet.

Toekomst

Meer dan 10 jaar levert het bedrijf 1e klas melk; dat wil men zo houden. Er is geen plan voor wezenlijke verandering.

Noten:

1 Van de 27 ha in 1993 was 23 ha eigendom. Van de 44 ha in 2008 is 33 ha eigendom.
2 De 7 gehuurde kavels worden alleen gebruikt voor verkrijgen hooi en kuil en afzet van gier. De koeien lopen dus uitsluitend op de grote eigen kavel bij de boerderij.
3 Een deel van het melkquotum is gehuurd, zowel op de oude als de nieuwe boerderij.
4 Het jongvee wordt op de nieuwe boerderij geheel in de stal gehouden.
5 Omstreeks 1965 is een tractor aangeschaft, ter vervanging van de paarden. Voor hobby waren bij de oude boerderij ook 15 kippen en zijn bij de nieuwe boerderij 15 kippen, een paard en 2 pony's.
6 Doordat vader meewerkt, kan boer Gert-Jan voor een deel van de tijd elders loonwerk doen. Totaal werkt ongeveer 1,5 kracht op de boerderij.

Tabel 4

In 1994 naar polder verhuisde boer Johan Eek

Belangrijkste aanleidingen tot verplaatsing:

Noodzaak meer efficiënte bedrijfsvoering +
Kans door ruilverkaveling +
Plan gemeente Eemnes voor uitbreiding Noordbuurt.

Bedrijfsgegevens

Adres	Oude boerderij 1988 Meentweg 67	Nieuwe boerderij 2008 Korte Maatsweg 2
Oppervlak land [1]	25,5 ha	35 ha + 18 ha Natuurmonumenten
Aantal kavels	7	3 + 1
Aantal melkkoeien	30	80
melkproductie	6000 liter per koe / jaar Totaal ca 180.000 liter / jaar	8000 liter per koe / jaar Totaal ca 650.000 liter / jaar
Aantal jongvee	30	Vanaf 3 mnd naar andere boer
Aantal vleesvee	50	0
Ander vee	2 paarden tot ca 1975 [2]	100 schapen op land Natuurmon.
Personeel	Gezin werkt mee + Samenwerking buur	Ca 1/4de man / jaar + Inhuur van loonwerkers
Bijzonderheden		200 zonnepanelen voor 30.000 kwh/ jr Weidevogels: ca 80 nesten / jr

Terugblik

Als we niet waren verhuisd naar de nieuwe boerderij hadden we het bedrijf enkele jaren na 1994 moeten stoppen.
Nu loopt het bedrijf goed.
Het resultaat is een compromis tussen wensen en financiële middelen.

Toekomst

Is mede afhankelijk van ambitie van de kinderen.
Er wordt gedacht aan groei tot 100 à 200 melkkoeien.
Dan is een melkrobot nodig, waardoor het melkvee waarschijnlijk niet meer in de wei zal lopen.

Noten:

1 Van 35 ha land in 2008 is deel gepacht en 18 ha van Natuurmonumenten is geheel gepacht.
2 Omstreeks 1975 is een tractor aangeschaft, ter vervanging van de paarden.

Melkles 1938 aan een groep achter Wakkerendijk 154 van Huiden.
Vlnr: Evert Huiden, Geertje Renkens, Cor Hoogeboom, Alex Rubens en Jan van Schie.

Melken

In 1940 waren er in Eemnes ongeveer 130 gezinnen met melkkoeien. Een aantal van hen was voor die tijd een grote boer met 20 tot 25 melkkoeien, maar er waren veel boertjes met minder dan 10 koeien. Alle kleine en middelgrote boeren moesten toen zorgen voor extra inkomsten. Nu zijn er ruim 20 boeren met economische productie. Die leveren samen waarschijnlijk meer liters melk dan de 130 boeren tezamen omstreeks 1940. Tabel 5 geeft de toename van de melkproductie per koe en veranderingen van de prijs per liter over een lange tijd. De tabel laat o.a. zien, dat in de afgelopen 100 jaar de productie per koe bijna is verdrievoudigd, maar dat de economisch vergelijkbare prijs (= waarde) per liter nu lager is dan toen.

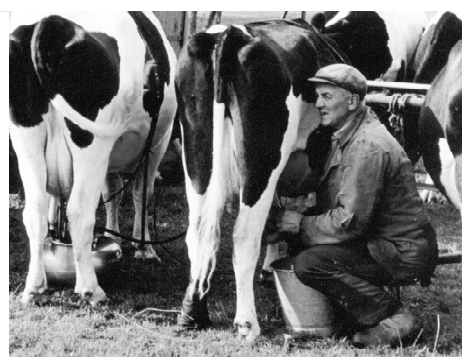

Omstreeks 1980 werd na het melken door de machine nog met de hand nagemolken. Hier Fok Keizer van Seldenrijkweg 2 (foto Ernst Nieuwenhuis).

Tot ongeveer 1950 was hier melken met de hand normaal. Een goede melker deed zes koeien per uur. Om de zoons en dochters van de boeren vakkundig te leren melken werden er omstreeks 1935 en lange tijd daarna aan tientallen jongeren melkcursussen gegeven. Vanaf 1950 schakelden geleidelijk alle boeren

Tabel 5

Ontwikkeling melkproductie en melkprijs

Door selectief fokken en extra voeding verbeterde de melkproductie. Doordat de melkprijs nu meer afhankelijk is van vraag en aanbod op de wereldmarkt, moeten de boeren rekening houden met grotere veranderingen van de melkprijs.

Jaar	Per koe / jaar	Melkprijs / liter	
		Prijs toen	Waarde 2008
1800	2000 kg	onbekend	--
1900	3000 kg	ca *f*0,04	ca €0,47
1965	4500 kg	ca *f*0,35	ca €0,78
2000	8500 kg	ca *f*0,75	ca €0,41
2008	8500 kg	€0,33 tot €0,42	ca €0,36
2009	8500 kg	€0,18 tot ca €0,30?	ca €0,24 ??

Melkles ± 1938 aan een groep dames, tegenover Wakkerendijk 42 van Makker.
Vlnr: staand 1e Bep van Gelder (geb. 1922), 2e instructeur Jan van Zijl,
3e Mien Rigter (geb. 1922), 4e Fenna van Gelder (geb. 1920), 5e Lies Houtveen;
zittend 1e Marie Makker (geb. 1921), 2e Mie vd Wardt (1915-1987), 3e ?Martje van Klooster,
4e Mart Rosweij (geb. 1919).

Het koppel van Aalt Roodhart (Meentweg 113) in 1988 bij de weidewagen (foto Gerard Roodhart).

De melkput op Geerenweg 6, met Han van Oostrum (foto Désirée van Oostrum).

machinale hulpmiddelen in. De redenen waren: verminderen van de hoeveelheid menselijke arbeid per liter melk en het kunnen houden van meer melkvee.

Een koe van Kees Groenestein (Wakkerendijk 35) wordt gemolken door de melkrobot (foto Rom vd Schaaf).

Voor het machinaal melken kunnen we drie fasen onderscheiden:

1. Leidingen door de gehele stal en 's zomers gebruik van de weidewagen. Die werd later vervangen door de doorloopwagen. Terwijl het vee 's zomers vaak in de polder liep, kon men het bedrijf aan de westkant van Wakkerendijk en Meentweg handhaven. Aanvankelijk melkten de boeren nog met de hand na, onder andere om uierontsteking te voorkomen. Door verbetering van de machines en vergroting van de veestapel is dat tot ± 1990 geleidelijk afgeschaft.
2. Ligboxenstal met daarbij een melkput voor gelijktijdig melken van een groep van 8 tot 16 koeien. Dat kan alleen als de boerderij direct grenst aan de weilanden. Verplaatsing van de boerderij was daarom dikwijls noodzakelijk. Bij deze bedrijfsvoering ontstaat een grotere productie, doordat men ook in de zomer bij het melken bijvoer geeft. Voor dit bijvoer wordt een deel van het grasland vervangen door maïsbouw.
3. Melkrobot voor een geheel automatisch melkproces. In 2005 kreeg als eerste Eemnesser boer de familie Van Laar (Wiggertsweg 1) een melkrobot. Inmiddels zijn er vier boeren met een melkrobot en er zullen meer volgen. Dit is een grote verandering voor de boer. Zijn dagindeling verandert, doordat hij niet meer twee keer per dag enkele uren bezet is met melken. Daarentegen moet hij dag en nacht storingen in het proces kunnen verhelpen.

Met de introductie van de ligboxenstal of soortgelijke grote stallen, kan de boer besluiten om het vee in de zomer niet meer dagelijks in de wei te laten lopen. In Eemnes komen in de zomer alle koeien nog wel in de wei. Maar door gebruik van de melkrobot liet C. Groenestein (Wakkerendijk 35) in 2009 dagelijks slechts de helft van het vee naar buiten.

Werk op het land

In de polder (te Veld) was er vroeger hooiland en weiland. Tot midden jaren 1930 leverde verkoop van hooi veel inkomsten. Het hooi uit deze polder was van bijzondere kwaliteit door de vrijwel jaarlijks terugkerende overstroming met slibrijk zeewater. Het werd o.a. verkocht aan boeren ten zuiden van Utrecht en in de omgeving van Amersfoort. Na aanleg van de afsluitdijk (1932) waren de overstromingen voorbij. Naar men zei, verminderde daardoor de kwaliteit en daalden de inkomsten. Maar waarschijnlijk daalden die ook door afgenomen vraag door de crisis, gebruik van kunstmest bij boeren elders in het land en door vermindering van het aantal paarden in de landbouw. Al vóór de Tweede Wereldoorlog werd er vrijwel geen hooi meer geleverd aan gebruikers buiten Eemnes.

Aan de westkant van de Wakkerendijk en Meentweg (te Veen) was er naast weiland ook akkerbouw en wat bosbouw. Dit gedeelte werd de Driest genoemd. De akkerbouw was grotendeels voor eigen gebruik van de Eemnesser boeren. De oogst werd gebruikt als veevoer en voor het eten van de mensen. Tussen boeren onderling was er ook ruilhandel. Dat was gedeeltelijk in de vorm van het leveren van arbeidskracht in ruil voor een deel van de oogst. Veel Eemnessers herinneren zich nog de korenvelden aan beide kanten van de Laarderweg. Maar naast rogge, haver en gerst werden er ook veel bieten en aardappelen verbouwd en omstreeks 1900 ook nog knollen en boekweit.

De wagen met hooi van Drikus en Kees van der Wardt (Wakkerendijk 134) staat klaar om het hooi naar Amersfoort te brengen (1937).

Tot ongeveer 1930 werden in Eemnes geen machines gebruikt. Als eerste kwam de maaimachine, getrokken door twee paarden. Geleidelijk namen meer machinale hulpmiddelen het handwerk over. De tractor verving de paarden. De machines werden ook groter en duurder. Sedert ongeveer 1980 worden veel seizoenswerkzaamheden uitgevoerd door loonwerkers, die de kostbare machines met ervaren

bestuurders verhuren aan de boeren. Tabel 6 geeft de meest voorkomende soorten loonwerk, die Loonbedrijf Post doet voor de boeren. In de tabel staat ook de verhouding van de omvang per soort werk in 1980 en 2008.

Kort voor aanleg van de A27 werd langs de Laarderweg nog rogge gezaaid. Hier zaait Joop Blom van Meentweg 37 voor de gebroeders Gert en Kees Roothart van Laarderweg 40 (foto ± 1972 door Ernst Nieuwenhuis).

Bij de meeste boeren is het gieren uitbesteed werk (foto Bert Post).

Tabel 6

Landwerk dat de boer laat doen

Vroeger was het allemaal handwerk. Dat werd gedaan door het eigen gezin, met hulp van buren of door vaste of losse betaalde arbeiders.
Voor de moderne boer is uitbesteding van werk een normale zaak.

Verdeling werkzaamheden Loonbedrijf Post

Soort werk	Omvang in % 1980	Omvang in % 2008
Mest rijden en injecteren	10	9
Maaien gras	35	1
Binnenhalen gemaaid gras / hooi	15	40
Maaien en binnenhalen maïs	0	8
Onderhoud sloten	20	23
Totaal overige boerenwerk	20	19
Totaal loonwerk voor boeren	100 %	100 %

Dus maaien van gras doen veel boeren nu zelf.

De deel en het erf

De boer en zijn gezin brachten vroeger veel tijd door op de deel. De foto's in de tentoonstelling laten iets zien van de gemoedelijke sfeer, in tegenstelling tot de grote nieuwe stallen van naar de polder verplaatste boerderijen. Vergeleken met de huidige situatie, waren het in materieel opzicht armoedige toestanden. De moderne boerengezinnen zouden er niet meer in willen wonen. Toch schikte men zich er eeuwen lang in.

De foto's van het erf van vóór globaal 1950 geven een gezellige gemoedelijke indruk. Waarschijnlijk was het leven van de kleine Eemnesser gemeenschappen vroeger ook zo. Door de noodzakelijke schaalvergroting en mechanisatie heeft het erf tegenwoordig een heel ander aanzien.

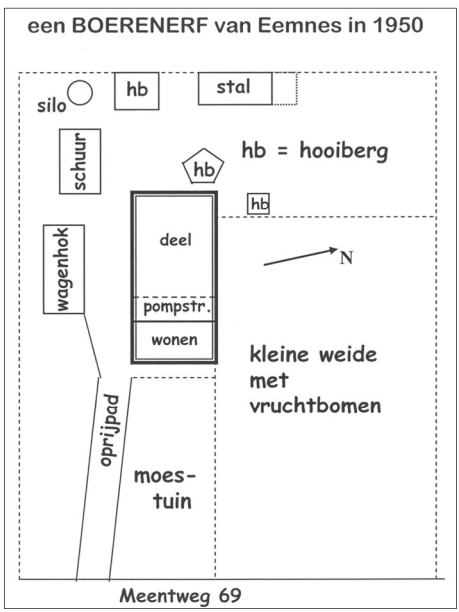

De indeling van het boerenerf was vroeger heel functioneel. Dicht bij het woongedeelte was het domein van de vrouw. Daar was de moestuin, waar groenten en aardappels voor het gezin werden geteeld. Soms was daar ook de boomgaard en groeide er een deel van het varkensvoer. Op het erf grenzend aan de deel was het domein van de boer. Daar stond de hooiberg dicht bij de deur van de stal en iets verder was de mesthoop. Een siertuin kende men dus lange tijd niet.

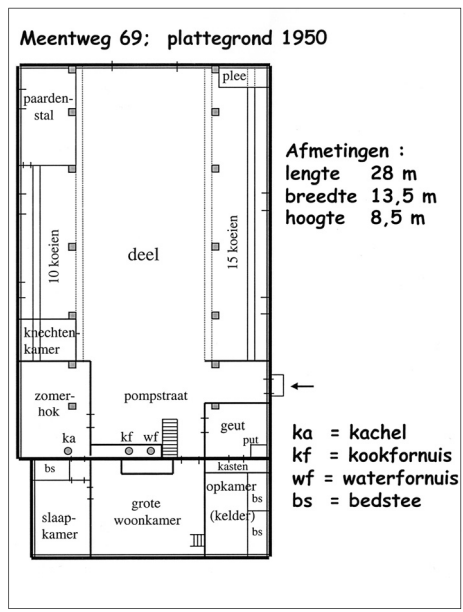

Deze plattegrond van Meentweg 69 in 1950 is een voorbeeld van de indeling van veel oude boerderijen. We zien naast de deel het "zomerhok" met kachel, op de deel het kookfornuis, het waterfornuis en boven de stal de "knechtenkamer". In het voorhuis zijn de bedsteden.

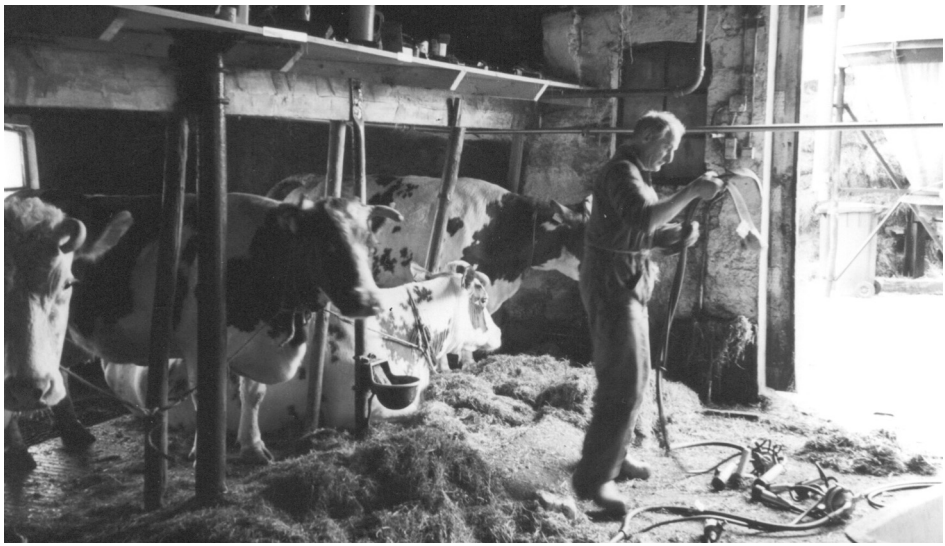

Omstreeks 2000 leek de deel van Meentweg 75, bij Kees van Beijeren, nog op de situatie lang geleden, maar er werd wel machinaal gemolken (foto Rom vd Schaaf).

De stal van Meentweg 14, bij Rinus van den Tweel, in mei 2009. Na het melken eten de koeien, voordat ze de wei in gaan (foto Rom vd Schaaf).

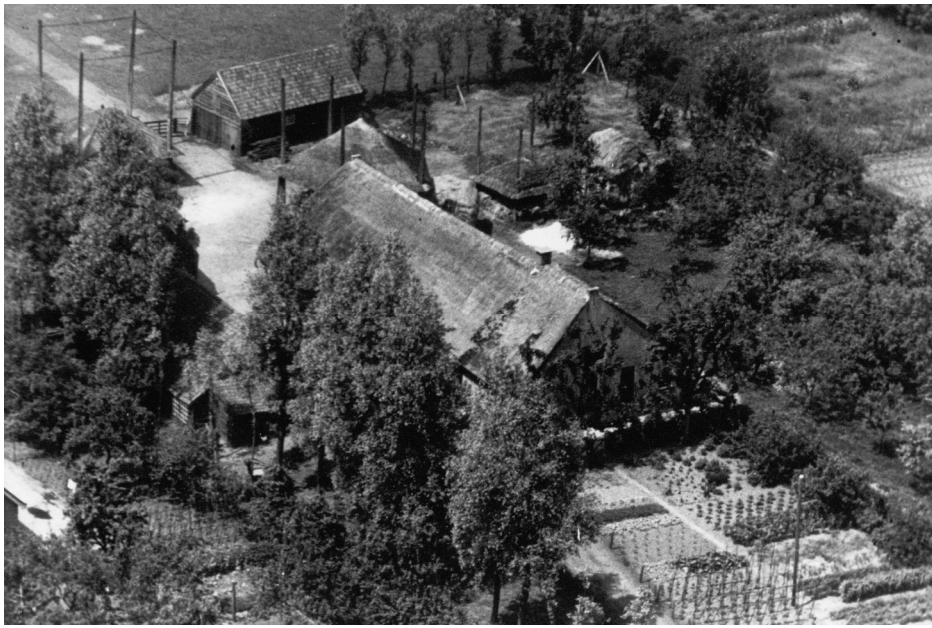

Deze luchtfoto van Meentweg 69 omstreeks 1952 toont een vroeger gebruikelijke indeling.

Het erf van Wakkerendijk 61, bij Pieter Seldenrijk, is een voorbeeld van een modern erf, met silo's en grote werktuigen (foto Rom vd Schaaf).

Meentweg 37 in 1967. Rijksmonument (foto RDMZ-archief Kleinhoven)..

Meentweg 37 begin 2006 (foto Wiebe van IJken).

Een Rijksmonument aan de Wakkerendijk 116 omstreeks 1960.

Het zelfde pand in 2009 (foto Rom vd Schaaf).

Aanzicht boerderijen

De agrarische historie van Eemnes is vooral zichtbaar door het lint van boerderijen langs de Wakkerendijk en Meentweg. Door vergelijking van foto's van vroeger en nu, blijkt dat er in enkele tientallen jaren grote verschillen zijn opgetreden. De verschillen zijn het gevolg van de overgang van agrarische bestemming naar woonbestemming. Voor de adressen van de Monumentenlijst is de verandering van het pand zelf niet erg groot. Vanaf de weg gezien is het verschil meestal beperkt tot het dak met tuimelramen, dakkapellen en een extra schoorsteen. Dikwijls is het totale beeld toch ingrijpend gewijzigd door het aanzien van het erf. Door de aanplant van hoge heggen en vervanging van moestuin of boomgaard door een villatuin is het karakter van boerderij dikwijls verdwenen. Ook het verdwijnen van de rijk gevulde hooibergen geeft een groot verschil. Voor enkele adressen met oude panden worden foto's getoond van het aanzien vroeger en nu. Boven een goed en slecht voorbeeld.

Slotopmerkingen

Van de acht thema's van de tentoonstelling, zijn er in dit artikel zes behandeld. Het thema "ruilverkavelingen" is alleen kort genoemd in de samenvatting. Over dat onderwerp zal later een afzonderlijke publicatie verschijnen. Ook het thema "fokveedagen" is niet behandeld, omdat het onderwerp is besproken in HKE-kwartaalblad 2005 nr. 2.

Allen die hebben bijgedragen met informatie voor de tentoonstelling worden bedankt, maar in het bijzonder de vier verhuisde boeren, die zeer openhartig de bedrijfsgegevens van vroeger en nu hebben bekend gemaakt.

Literatuur:

De uitwegen in den polder van Eemnes, door Mr. L.J. van Apeldoorn, Amsterdam 1936.
Eemnes, randgemeente van het Gooi, door dr. W.Sleumer Tzn, Stichting Universitaire uitg. Amsterdam 1950.
Vogels in het Eemland, door J.J.Smit en R.J.S.Terlouw, uitg. Utrecht 1991.
Artikel: Meentweg 69 / 67b en de familie Van den Tweel, door Rom van der Schaaf, HKE 2001 nr 1, blz 5-20.
Artikel: Verbetering fokvee in Eemnes, door Rom van der Schaaf, HKE 2005 nr 2, blz 53-68.
Eemland in verandering, redactie Jelle Vervloet en Simon van den Bergh, Uitgeverij Matrijs 2007.

Het mennegat tegenover Wakkerendijk 118 omstreeks 1930. We kunnen ons nauwelijks voorstellen, dat de dijk er toen zo uitzag. Hier komen Teus en Antoon (links) Stoutenburg terug van harken in de polder (foto Gerard Stoutenburg).